

De Kring die Ontbreekt

Scheffer, Van den Brink en het Europese onbehagen, gelezen in het net

J. Konstapel, Leiden, 15 oktober 2026

© 2026 J. Konstapel, Constable Research, Leiden. All rights reserved. Quotation with attribution is permitted; reproduction of the whole requires written permission.

Versie 1.0

Samenvatting

Op 15 oktober 2026 bracht het FD twee mannen bij elkaar. Paul Scheffer, oud-hoogleraar Europese studies, schreef *De dag na de bevrijding*. Dolf van den Brink, tot juni ceo van Heineken, las het en maakte veel aantekeningen. Ze zijn het eens over de diagnose. Het onbehagen in Europa reikt verder dan de economie. De gemeenschapszin is weg. De politiek levert niet.

Over de remedie verschillen ze. Van den Brink wijst naar Singapore en wil een nieuwe liberale maakbaarheid. Scheffer wil richting zonder recepten en een migratieakkoord naar het model van het klimaatakkoord.

Dit essay legt het gesprek naast één model: het visnet van de Vacuum.Net-theorie. Het model heeft weinig begrippen. Een draad. Een winding die op zichzelf sluit. Een knoop. Een maas. Een kring waarin een daad pas telt als een ander haar afmaakt.

Met die begrippen valt het gesprek in zes punten uiteen. Het “superieure model” blijkt een eindpunt dat het net niet kent. Singapore sluit de korte kring, niet de lange. Liberale en autoritaire maakbaarheid liggen op één as en missen dezelfde nul. Een akkoord werkt alleen met een doorlaat. Een belofte reikt niet verder dan de kring die haar draagt. En de herinneringsgemeenschap van Scheffer is de trage laag waarop alles rust.

Het essay sluit met een statusgrootboek: wat gemeten is, wat gerekend, wat een lezing is, en wat open ligt.

1. Het gesprek

Van den Brink opent relativerend. Is dit niet hoe geschiedenis altijd gaat? Tussen perioden van voorspoed zit steeds een instabiele tijd. De jaren zeventig waren ook somber.

Scheffer ziet het anders. De instabiliteit duurt al sinds 2001, zeker sinds 2008. En de context is nieuw: oorlog in Oekraïne, en een autoritair China dat economisch slaagt. Volgens zijn boek staat Europa aan het eind van de naoorlogse periode.

Dan komt de zin die de kop van het artikel werd. Van den Brink woonde in Congo, de VS, Mexico en Singapore. Het Europese zelfvertrouwen dat ons model superieur is, noemt hij arrogant.

Hij geeft een voorbeeld. In Singapore wilde de minister van handel best met de directie van de brouwerij praten. Op één voorwaarde: hij wilde ook een vragenuur met het voltallige personeel in de kantine. Daarom vertrouwen Singaporezen hun overheid meer dan wij de onze. Die overheid is aanspreekbaar.

Scheffer werpt tegen dat Singapore een stadsstaat is met zes miljoen inwoners. Een technocratisch bestuur lijkt hem voor Europa geen oplossing. Maar hij erkent dat Europese regeringen te vaak niet leveren.

Daarna volgen de thema's. Gemeenschapszin als wederkerigheid. De Stichting van de Arbeid en de SER

als voorbeeld van samenwerking. Het pensioenakkoord. Scheffers ergernis over het zinnetje “wen er maar aan”. Merkels “es gibt keine Alternative”, gevolgd door de AfD. Een migratieakkoord. Ongelijkheid en vermogensbelasting. De diplomademocratie. Het Draghi- en het Wennink-rapport. Oekraïne in de EU. Het populisme als protectionisme.

Het gesprek eindigt bij hoop. In zijn Sijthoff-lezing van 2024 zei Van den Brink dat hoop geen strategie is. Nu voegt hij toe: zonder hoop is er ook geen oplossing.

2. Het model in tien regels

Dit essay leest het gesprek met één model. Het staat hier volledig, zodat de lezer niets hoeft op te zoeken.

Regel 1. Er is één draad. Alles wat verschillend lijkt, is dezelfde draad die zichzelf op een andere manier ontmoet.

Regel 2. Wat blijft, sluit op zichzelf. Een draad die terugkomt in zijn eigen fase vormt een winding. Wat niet sluit, blijft niet als zelfstandige toestand bestaan.

Regel 3. Knoop en maas. Waar windingen elkaar vasthouden, ontstaat een knoop. Tussen de draden zitten openingen: mazen. Het geheel lijkt op een visnet in water.

Regel 4. Adres en spanning. Elke knoop heeft twee lagen. Het adres is traag: geografie, grenzen, verdragen, bevolking, herinnering. De spanning is snel: prijzen, stemming, incidenten. De trage laag zet het kader voor de snelle, nooit andersom.

Regel 5. Vier toestanden. Spanning laadt, houdt vast, ontladst of rust.

Regel 6. De open maas. Spanning loopt door de zwakste open maas. Dat is een punt waar de last samenkomt en geen tweede pad bestaat.

Regel 7. Drie standen. Het register van het net heeft drie standen: +1, 0 en -1. De 0 is geen leegte. Het is de wettige rust waarin een tegenstelling sluit.

Regel 8. De kring. Een daad sluit pas als een ander haar afmaakt. Een gerepareerd dak telt als de eigenaar zegt: klopt. Zonder die ander blijft de daad open.

Regel 9. De horizon. Een verwachting reikt niet verder dan de sluitingstijd van de kring die haar draagt.

Regel 10. Zelfde patroon, andere schaal. Een winding op het ene niveau komt terug op een ander niveau. Een buurt, een stad en een land kunnen dezelfde vorm hebben.

Met deze regels wordt niets “verklaard” in de zin van oorzaak en gevolg. Er wordt beschreven wat sluit en wat niet, op welke schaal, en waar de spanning heen gaat.

3. Het superieure model is een eindpunt

Van den Brink noemt het geloof in de superioriteit van het Europese model arrogant. Zijn argument is ervaring: hij zag elders samenlevingen die anders werken en toch werken.

Het model geeft dat argument een vloer. Achter het “superieure model” zit een oudere aanname. De mens zou gedreven worden door een behoefte aan erkenning. De geschiedenis zou naar een eindpunt lopen waar die behoefte vervuld is. Fukuyama zette dat eindpunt in 1989 op de liberale democratie.

Die aanname heeft een herkomst. Ze is in de Westerse traditie gelast rond het jaar 400. Augustinus verbond het Griekse streven met het Paulinische tekort, en gaf de geschiedenis een richting (Konstapel, 2026a). Via Hobbes, Rousseau, Hegel en Kojève kwam ze bij Fukuyama terecht.

Oudere menselijke tradities kennen die aanname niet. In de overlevering van de San is een mens geen wezen dat erkenning zoekt. Een mens is een plek in een weefsel van mensen, dieren en land.

In het net is er geen eindpunt. Er is alleen sluiting (regel 2). Een model kan niet “superieur” zijn aan een ander model. Het kan alleen sluiten of niet sluiten, op een bepaalde plek en schaal.

Dat maakt de vraag anders. Niet: welk model wint? Maar: waar sluit dit model, en waar niet? Een knoop wil geen aanzien. Een knoop wil een kruising vasthouden, een plek waar lijnen samenkomen die zonder hem niet samenkomen.

Een status is geen kruising. Een samenleving kan iedereen formeel gelijk behandelen en toch knopen overhouden die niets dragen. Daar zit het onbehagen waar Van den Brink en Scheffer over spreken. Het gaat verder dan de economie, omdat het geen tekort aan middelen is. Het is een tekort aan kruising.

4. Singapore sluit de korte kring

Het voorbeeld uit de kantine is precies. Een minister die met het personeel spreekt, maakt een kring met een sluitingstijd van één middag. Een vraag wordt gesteld. Een antwoord wordt gegeven. Iemand zegt: klopt, of: klopt niet. De daad is afgemaakt door een ander (regel 8).

De cijfers bevestigen dat Singapore die korte kring goed sluit. In de Edelman Trust Barometer 2026 vertrouwt 76 procent van de Singaporezen de regering. Dat is het hoogst van alle instituties in het land. De vertrouwensindex staat op 64. Voor Nederland is die 57.

Maar dezelfde meting laat iets anders zien. Slechts 31 procent van de Singaporezen gelooft dat de volgende generatie het beter krijgt. Dat is 11 punten minder dan een jaar eerder. De regering van Singapore stelt dat haar eigen enquêtes geen vergelijkbare daling tonen.

Die twee getallen passen bij regel 9. Een belofte reikt niet verder dan de kring die haar draagt. De kring van de kantine is kort. De kring van een volgende generatie is lang. Singapore sluit de eerste beter dan de tweede.

Hier komt Scheffers tegenwerping terug. Singapore is een stadsstaat. In netwoorden: Singapore is één winding. Wat op één winding werkt, werkt niet vanzelf op een continent van 450 miljoen mensen met vele windingen.

Toch hoeven beide sprekers niet te kiezen. Regel 10 biedt een derde weg. Dezelfde vorm kan op elke schaal terugkomen. Het Nederlandse voorstel voor fractale democratie werkt dat uit (Konstapel, 2025a). Wijkcirkels besluiten via consent over hun eigen leefomgeving. Ze verbinden zich met een hogere cirkel alleen als het lokaal niet lukt. Elke cirkel heeft een dashboard: wat besloten, wat gedaan, wat het kostte, wat het opleverde.

Zo wordt de kantine van Singapore herhaald op elke laag. Niet als regime dat wordt overgenomen. Als vorm die op elke schaal sluit.

5. Twee handen van één as

Het scherpste moment in het gesprek gaat over maakbaarheid. Scheffer ergert zich aan “wen er maar aan”. Als het politieke midden de maakbaarheid loslaat, zegt hij, krijg je autoritaire maakbaarheid terug. Van den Brink antwoordt met een nieuwe liberale maakbaarheid.

Er staan dus drie posities op tafel:

- **Geen alternatief.** Merkel, en het midden dat zegt dat alles complex is.
- **Autoritaire maakbaarheid.** De AfD, het Kremlin, en volgens beide sprekers ook trekken van het huidige Amerika.
- **Liberale maakbaarheid.** Van den Brinks antwoord.

In het net liggen de laatste twee op dezelfde as. De ene is +1, de andere −1. Beide zeggen: wij maken het, van bovenaf, naar ons beeld. Ze verschillen in teken, niet in vorm. En de eerste positie is geen 0. Het is de as zonder richting, die de ruimte openlaat voor een van beide uitersten.

Dit patroon is in Nederland met getallen gemeten. Burgers geven hun eigen leven een 7,7. Het vertrouwen in de politiek krijgt een 4,9 (Konstapel, 2025a). Met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht. Dat is het onbehagen van Van den Brink, in twee cijfers.

Hetzelfde stuk laat zien dat de grote blokken in de Nederlandse politiek, hoe verschillend ook, hetzelfde proces hanteren: sturen van bovenaf. Het ene blok combineert markt met hiërarchie. Het andere combineert gemeenschap met bureaucratie. Ze blokkeren elkaar, omdat ze op dezelfde as liggen.

Wat ontbreekt is de wettige 0 (regel 7). In de Nederlandse traditie heeft die een naam: consent. Kees Boeke ontwierp na de oorlog een bestuursvorm waarin een besluit valt als niemand een fundamenteel bezwaar heeft. Een besluit staat dan niet meer ter discussie, behalve als de kring dat wil (Konstapel, 2026b).

Consent is geen compromis tussen +1 en -1. Het is de stand waarin de tegenstelling sluit. Een strategie die de impasse werkelijk opheft, loopt daarom niet via een betere maakbaarheid. Ze loopt via de 0.

Dezelfde vorm is zichtbaar in de geopolitiek. Het HCSS-rapport *Europe's Strategic Trap* beschrijft een Russische dwangcampagne onder de drempel van oorlog. Het stelt een Europese tegenstrategie voor. Gelezen in het net zijn beide strategieën spiegelbeelden (Konstapel, 2026c). Beide stellen eisen, beide verhogen de prijs, beide stoppen pas als de ander toegeeft. Geen van beide bevat rust.

6. Van polder naar polarisatie

In zijn Sijthoff-lezing van november 2024 sprak Van den Brink over zijn terugkeer in 2020. De polder, de cultuur van overleg en consensus, had plaatsgemaakt voor polarisatie. Feiten werden openlijk ontkend. Groepen trokken zich terug in hun eigen waarheid.

De polder was een kring. In de SER en de Stichting van de Arbeid zaten werkgevers, werknemers en overheid aan één tafel. Een akkoord telde als alle drie het afmaakten. Dat is regel 8 op landelijke schaal.

Polarisatie is de as zonder 0. Twee polen, en geen plek meer waar ze sluiten.

Het punt over feiten verdient extra aandacht. In het net heeft een feit een eenvoudige definitie: een sluiting die door een ander is afgemaakt. Een regel in de geheugenbank van een kring luidt bijvoorbeeld: *Karim hielp Fatima met het dak, dinsdag*. Het telt pas als Fatima bevestigt (Konstapel, 2026d).

Een “eigen waarheid” is dan een winding die alleen op zichzelf sluit. Ze heeft geen ander nodig. Daarom staat ze buiten de kring. Het probleem is niet dat mensen verschillende meningen hebben. Het probleem is dat er geen plek meer is waar een bewering door een ander wordt afgemaakt.

Volgens het FD-verslag van de lezing ziet Van den Brink bedrijven als verbinders en als oplossingsmachine. Hij werkte met andere ceo's aan een deltaplan voor grootschalige her- en bijscholing. Zo'n plan is een concrete kring. Wie leert, krijgt werk dat telt. Wie het werk ziet, bevestigt het.

Elders is gemeten wat zulke kringen doen (Konstapel, 2026e). In Liberia kregen 999 mannen met een hoog risico acht weken groepstherapie en 200 dollar. Tien jaar later was hun crimineel gedrag ongeveer gehalveerd. In Chicago kregen jongeren een zomerbaan met een mentor. Arrestaties voor geweld daalden met 43 procent. Geen van beide programma's gaf vooral inkomen. Beide gaven een daad die telde, iemand die haar zag, en tijd om te herhalen.

7. Het akkoord en de doorlaat

Van den Brink noemt het pensioenakkoord als bewijs dat samenwerking werkt. Scheffer wil een migratieakkoord, met bedrijven en ngo's aan tafel, naar het model van het klimaatakkoord.

Beide voorstellen vallen onder regel 8. Een akkoord is een kring. Maar een kring kan open blijven aan de uitgang. De vraag is dan hoeveel van wat de kring afspreekt werkelijk wordt uitgevoerd. Die maat

heet hier de doorlaat.

De doorlaat is gemeten bij burgerberaden (Konstapel, 2026f). Het Franse klimaatberaad van 2020 deed 149 voorstellen. President Macron beloofde ze “zonder filter” over te nemen. Een telling van Reporterre vond er 15 terug in de klimaatwet. De doorlaat was ongeveer 0,10. In Ierland liep een burgerberaad uit op een referendum, en de doorlaat was vrijwel 1.

Een kring zonder doorlaat is geen neutraal experiment. Het verhoogt de verwachting, en levert niet. De spanning neemt dan toe. Een migratieakkoord zonder doorlaat zou hetzelfde doen.

Een tweede les komt uit de geschiedenis van de VVD. In 2005 schreef de commissie-Dales een Liberaal Manifest. Het stelde zelf de diagnose: het vertrouwen in de politiek was gezakt van 65 procent in 2000 naar 30 procent in 2003. Het noemde dat het grote politieke probleem van onze tijd.

Daarna regeerde de VVD veertien jaar onafgebroken. Van de voorstellen uit het manifest werd vrijwel niets uitgevoerd (Konstapel, 2026g). Het ene voorstel dat wel werd uitgevoerd, het Ministerie van Veiligheid, concentreerde macht. De voorstellen die macht naar de burger brachten, bleven liggen.

Een relationeel probleem kreeg procedurele antwoorden. Er bestond geen geheugen dat de afstand tussen belofte en levering jaar na jaar zichtbaar maakte. Dat geheugen is wat een akkoord nodig heeft om een doorlaat te hebben.

8. Vier problemen onder één woord

Scheffer houdt vast aan een stelling uit zijn eerdere werk. Om het sociaal contract vorm te geven, is grip op de instroom nodig.

In 2007 besprak de historicus Leo Lucassen zijn boek *Het land van aankomst*. Hij maakte drie punten die hier van belang zijn.

Het eerste punt. Scheffer stelde dat de integratieproblemen voortkwamen uit naïef multiculturalisme. Lucassen zag daar geen bewijs voor. In Duitsland en Frankrijk was de situatie vergelijkbaar, terwijl die landen veel eerder op assimilatie aandrongen.

In netwoorden: verschillend beleid geeft dezelfde uitkomst. Dan beschrijft het beleid de uitkomst niet. Wat terugkomt, is hetzelfde patroon op een ander adres (regel 10).

Het tweede punt. Scheffer leunde op Oscar Handlins *The Uprooted* uit 1951. Volgens Lucassen was die these sindsdien weerlegd. John Bodnar schreef in 1985 *The Transplanted*.

In het net zijn dat twee toestanden van één draad. Ontworteld: de winding is losgemaakt en sluit nergens meer. Verplant: de winding sluit opnieuw, op een nieuw adres. De vraag is dus niet of migratie ontwricht. De vraag is of de winding op de nieuwe plek een kring vindt.

Het derde punt. Te vaak, schreef Lucassen, kregen moslims de boodschap dat zij hooguit voorwaardelijke Nederlanders waren. Ze moesten steeds bewijzen dat ze deugden. Dat blokkeert identificatie eerder dan dat het haar helpt.

Een voorwaardelijke Nederlander heeft een status zonder kruising. Hij staat in het net, maar niets loopt via hem. Dezelfde vorm komt terug in onderzoek naar jongeren elders. In Afghanistan, Colombia en Somalië gaf niet werkloosheid de doorslag naar geweld, maar onrecht (Mercy Corps, 2015). Een jongere wordt dan wel gezien, maar verkeerd.

Het woord “immigratie” bevat in Nederland vier verschillende problemen (Konstapel, 2025a):

Probleem	Wat wordt gevoeld	Waar het speelt
Wonen	Onrechtvaardigheid	Twintig jaar te weinig gebouwd
Veiligheid	Verlies van vertrouwdheid	Snelle verandering zonder begeleiding
Waarden	Bedreigde levenswijze	Onduidelijke grondwet, falende

		integratie
Arbeidsmarkt	Economische dreiging	Minimumloon niet gehandhaafd

Een migratieakkoord dat deze vier onder één label houdt, kan geen van de vier sluiten. Elk vraagt een eigen kring met eigen deelnemers. Scheffer wijst zelf op het vierde. Bedrijven profiteren van goedkope arbeidsmigranten, maar bekommeren zich minder om huisvesting en zorg. Hier ontbreekt de ander die de daad afmaakt.

De Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050, waarvan Scheffer lid was, adviseert gematigde groei naar 19 à 20 miljoen inwoners in 2050. Dat is een keuze in de trage laag (regel 4). De bevolking is adres. Wat daar wordt besloten, zet het kader voor alles wat sneller beweegt.

9. Wie per maand rondkomt

Het gesprek raakt aan ongelijkheid. Scheffer citeert Martin Wolf: elites moeten meer respect tonen voor wat burgers bij elkaar houdt, en meer belasting betalen. Van den Brink erkent dat de ongelijkheid groter is geworden. Als een samenleving het systeem onrechtvaardig vindt, zegt hij, werkt het niet.

Over de vermogensbelasting is hij voorzichtig. Hij noemt een effectief tarief van 2,1 procent, een van de hoogste in Europa. En hij waarschuwt dat kapitaal mobiel is.

Dat getal is niet bevestigd. Onder het oude forfaitaire stelsel lag de effectieve heffing in box 3 tussen 0,87 en 1,65 procent, afhankelijk van de schijf (Jacobs, 2015). Vanaf 2028 wordt in box 3 het werkelijke rendement belast tegen 36 procent.

Belangrijker is waar de mobiliteit zit. De 1 procent meest vermogenden heeft tachtig procent van het vermogen in box 2: aandelen in eigen bv's (ESB, 2025). Het debat in het interview gaat over box 3. De open maas (regel 6) is box 2.

Aan de andere kant van de vergelijking staat een andere groep. Campbell en Mankiw maten in 1989 dat ongeveer de helft van de consumptie meebeweegt met het inkomen van de maand zelf. Volgens het standaardmodel van Hall zou dat nul moeten zijn.

Regel 9 geeft dat getal een vorm. Een huishouden dat H maanden vooruit rekt, laat zijn uitgaven voor een deel $1/H$ meebewegen met het inkomen. Een gemeten waarde van 0,5 past bij een verdeling waarin de helft van de huishoudens niet verder kijkt dan de volgende maand (Konstapel, 2026h).

Dat zijn mensen. Het zijn huishoudens die aan het eind van de maand de huur betalen en dan pas weten wat er over is. Voor hen bestaat een belofte over vijf jaar nauwelijks.

Het standaardmodel van Woodford rekt met een weegfactor van 0,99 per kwartaal. Een belofte voor over vijf jaar, twintig kwartalen, weegt dan nog $0,99^{20} = 0,82$. Met een horizon die volgt uit hoe lang prijzen werkelijk stilstaan, houdt zo'n belofte 8 procent van de kracht van een besluit vandaag (Konstapel, 2026h).

Kapitaal en huishouden handelen dus allebei binnen de kring die hen draagt. Het mobiele kapitaal heeft een lange kring door een smalle maas. Het huishouden heeft een kring van een maand. Een nieuw vooruitgangsverhaal moet in beide kringen landen. Anders blijft het een belofte zonder ontvanger.

10. De herinnering als trage laag

Scheffers boek heeft drie delen: de herinneringsgemeenschap, de vrijheidsgemeenschap en de veiligheidsgemeenschap. In het FD-gesprek ligt de nadruk op de laatste twee. Zonder veiligheidsgemeenschap, zegt hij, geen vrijheidsgemeenschap.

Volgens een bespreking door Alicja Gescinska stelt Scheffer dat duurzame vrede een gedeelde herinneringscultuur vraagt. Duitsland kwam in het reine met zijn wandaden. Willy Brandt knielde in 1970 in Warschau. Rusland deed dat niet. Er staan in Rusland meer dan honderd beelden van Stalin, en

er komen er nog bij.

In het net past de herinnering op de trage laag (regel 4). Het is adres. Vrijheid is doorgang door open mazen. Veiligheid is het sluiten van mazen die anders de last doorlaten. De volgorde in Scheffers zin klopt dan zonder oorzaakpijl. Een maas laat pas door als de knopen eromheen houden. Dat is een gelijktijdige voorwaarde, geen opeenvolging.

Een herinnering die niet gedeeld wordt, is een winding die niet sluit tussen twee partijen. Er is dan geen gemeenschappelijk adres om vrede op te bouwen.

Scheffer zei het in 2016 al anders. Een samenleving moet altijd een evenwicht zoeken tussen wat plaatsgebonden is en wat in beweging is. Dat is het onderscheid tussen adres en spanning, in zijn eigen woorden.

Het boek opent met de verwijzing naar wat Scheffer de naoorlogse tijd noemt. Die begon op de conferentie van Jalta in februari 1945. Volgens Hans Wansink eindigt het boek met een pleidooi voor een zo snel mogelijke opname van Oekraïne in de EU. Oekraïne hoort volgens Scheffer feitelijk al bij de veiligheidsgemeenschap die Europa wil zijn.

11. Oekraïne en februari 2028

Scheffer zegt dat de keuzes van nu nog decennia doorwerken. Het model geeft daar een rekenbare grens aan.

De ladder van drie meet tijd in lagen. De maat is de natuurlijke tijdseenheid $T_0 = 1,521 \times 10^{-16}$ seconde. Dat is de helft van de periode van de Rydbergfrequentie. Laag n duurt $3^n \times T_0$.

Eén jaar is $3,156 \times 10^7$ seconde. Dat is $2,075 \times 10^{23} T_0$. De positie op de ladder is $\log_3$ daarvan: 48,87. Een duur hoort bij laag n als de positie tussen $n - 0,5$ en $n + 0,5$ ligt. Een jaar ligt dus op laag 49.

De oorlog in Oekraïne begon op 24 februari 2022. Na 4,6 jaar ligt hij op positie 50,26, dus op laag 50. Die laag eindigt bij positie 50,5. Dat is $3^{(50,5 - 48,87)} = 3^{1,63} \approx 6,0$ jaar na de start: rond 21 februari 2028.

De oorlog met Iran begon op 28 februari 2026. Hij ligt op laag 48 en 49. Laag 49 eindigt bij positie 49,5. Dat is $3^{0,63} \approx 2,0$ jaar na de start: rond 27 februari 2028.

Beide oorlogen bereiken dus in dezelfde maand een laaggrens. Hun grenzen van zes en twee jaar verschillen precies een factor drie: één laag. Wat op die grens niet gesloten is, hoort daarna bij de tragere laag. Voor Oekraïne betekent dat een winding van ongeveer tien jaar (Konstapel, 2026i).

Dat geeft Scheffers zin een datum. “De tijd staat open”, citeert hij Kouwenaar. In het net staat de tijd open tot februari 2028.

Van den Brinks zorg past in hetzelfde beeld. Lidmaatschap door de strot van de eigen bevolking duwen, zegt hij, gaat backfire. Marine Le Pen en de AfD voeren campagne tegen de steun aan Oekraïne. Een besluit zonder tweede pad is een open maas onder last (regel 6).

Het HCSS-rapport laat zien hoe zo’n maas eruitziet. Van de 210 miljard euro aan bevroren Russische tegoeden lag 193 miljard bij één instelling, Euroclear in Brussel. Dat is 92 procent in één gebouw, onder één staat. De spanning kwam daar terecht. België blokkeerde de grote lening in december 2025 (Konstapel, 2026c).

Een veilig pad voor Oekraïne vraagt dus tweede paden. Een tweede depot. Een tweede spoorlijn. Een betaalsysteem dat offline werkt. Leden die elkaar kunnen vervangen. In Fiske’s termen is dat het vermogen tot delen en beurtelings geven. Juist die twee vormen van relatie hebben in de huidige strategieën geen bureau.

12. Vier risico’s, één net

In zijn Sijthoff-lezing noemde Van den Brink vier risico's: geopolitiek, structurele schaarste aan arbeid, kapitaal en energie, klimaatverandering, en ontwrichting door AI. Hij behandelt ze als vier dossiers.

In het net zijn het geen aparte dossiers. Het is één net waarin de spanning door de zwakste maas loopt (Konstapel, 2026i).

Risico	Waar het in het net zit
Geopolitiek	Twee oorlogen die in februari 2028 dezelfde laaggrens bereiken; open mazen in Europees gas en in Euroclear
Schaarste aan arbeid	Het spiegelbeeld van werk dat elders niet telt: 800 miljoen jongeren zonder kring waarin hun werk telt
Schaarste aan energie	Energie als lange keten door smalle corridors; Banga's eigen les dat regionale afhankelijkheid beter te beheersen is
Klimaat	Water als trage laag onder de warmte; bodem en water als voorwaarde voor elk klimaatbeleid
AI	Een poort die alleen onderbouwd antwoordt of zegt: weet ik niet

De arbeidsschaarste in Nederland en het werk dat elders niet telt, horen bij elkaar. Volgens de Wereldbank bereiken de komende tien jaar 1,2 miljard jongeren in ontwikkelingslanden de werkende leeftijd. Er komen ongeveer 420 miljoen banen bij. Bijna 800 miljoen blijven over (Konstapel, 2026e).

Werk is er genoeg: daken, oogsten, water, zorg. Het telt alleen niet, omdat er geen kapitaal rendement op verwacht. In Nederland is er werk zonder handen. Elders zijn er handen zonder werk dat telt. Beide gaan over een ontbrekende kring tussen werk en de erkenning ervan.

13. Waar de lijnen samenkomen en waar ze uiteenlopen

Van den Brink en Scheffer zoeken allebei een kring. Van den Brink zoekt hem in samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven, en in de dialoog met alle lagen van de samenleving. Scheffer zoekt hem in herinnering, veiligheid en een sociaal contract.

Op drie punten sluiten hun lijnen aan op het net.

Aanspreekbaarheid. De kantine in Singapore en de dialoog buiten de directiekamer zijn dezelfde vorm. Het is een korte kring waarin een ander de daad afmaakt.

Akkoorden. Pensioenakkoord, SER, migratieakkoord: het zijn kringen. Ze werken als ze een doorlaat hebben, en een geheugen dat bijhoudt wat ervan terecht kwam.

De trage laag. Herinnering, bevolking en de lange lijnen in Scheffers boek liggen op het adres. Daar wordt het kader gezet.

Op één punt lopen de lijnen uiteen. Van den Brink geeft het bedrijf de rol van verbinder. In de relatietheorie van Alan Fiske werkt een bedrijf met rangorde en prijs. Verbinden hoort bij twee andere vormen: delen en beurtelings geven.

Het model van panarchie legt de verhouding andersom. Daar bepaalt de samenleving wat er gebeurt met wat bedrijven maken (Konstapel, 2026b). Het verschil is geen tegenstelling die moet worden beslecht. Het is een open vraag: in welke kring krijgen delen en beurtelings geven een vaste plek?

Ook Scheffers weigering om recepten te geven past in het model. "Richting schept ruimte", zegt hij. Een recept is een maakbaarheidsplan. Een richting zet het adres, en laat de sluiting over aan de kringen die volgen. Wat ontbreekt, is de vorm van die kringen.

14. De mensen in het net

Een analyse in termen van windingen en mazen kan te ver van de mensen komen te staan. Daarom op een rij wie hier leeft.

Het huishouden dat aan het eind van de maand de huur betaalt. Voor hen is stabiliteit geen belofte over 2031. Het is een maand die sluit.

De arbeidsmigrant in een distributiecentrum. Hij werkt, maar zijn huisvesting en zorg vallen buiten de kring van het bedrijf dat van hem profiteert.

De jongen in de tweede generatie die steeds moet bewijzen dat hij deugt. Hij heeft een paspoort. Hij heeft geen kruising.

Het personeel in de kantine van de brouwerij in Singapore. Zij stelden een vraag aan een minister en kregen antwoord.

De Oekraïense leraar die maandenlang niet wist of de begroting zou bestaan.

De Singaporese jongere die zijn regering vertrouwt, maar niet gelooft dat zijn kinderen het beter krijgen.

De Nederlander die zijn eigen leven een 7,7 geeft en de politiek een 4,9.

Al deze mensen vragen hetzelfde. Niet om erkenning als status. Om een plek waar wat zij doen door een ander wordt afgemaakt.

15. Conclusie

Het onbehagen waar Scheffer en Van den Brink over spreken, is geen tekort aan welvaart. Het is een tekort aan sluiting. Er zijn te weinig kringen waarin een daad, een belofte of een bewering door een ander wordt afgemaakt.

Het “superieure model” zocht een eindpunt. Het net kent geen eindpunt, alleen sluiting op een plek en een schaal.

Singapore laat zien dat een korte kring vertrouwen geeft. Het laat ook zien dat een korte kring de lange niet vervangt.

Liberaal en autoritair maakbaarheid liggen op één as. Beide missen de 0. In de Nederlandse traditie heeft die 0 een naam: consent, en een vorm: de kring van Boeke.

Een akkoord werkt alleen met een doorlaat en een geheugen. Zonder die twee wordt het een versterker van de verwachting die het niet kan inlossen.

Een belofte reikt niet verder dan de kring die haar draagt. Voor de helft van de huishoudens is die kring een maand.

De herinnering is de trage laag. Wat daar niet sluit, maakt elke vrede wankel.

En de tijd staat open tot februari 2028. Wat dan niet gesloten is, wordt een trage winding van ongeveer tien jaar.

De opgave die uit dit gesprek volgt, is daarom concreet. Niet een nieuw verhaal over de toekomst. Wel kringen op elke schaal, van wijk tot Europa, waarin een daad telt omdat een ander haar afmaakt.

16. Statusgrootboek

Uitspraak	Status
Inhoud van het FD-gesprek	Gemeten: volledige tekst, 15-10-2026
Inhoud van de Sijthoff-lezing	Tweedehands: samenvatting en FD-verslag van 6-11-2024; vier van de vijf suggesties niet beschikbaar

Opbouw en kernstellingen van <i>De dag na de bevrijding</i>	Tweedehands: interview, Wynia's Week, Gescinska, flaptekst; de boektekst zelf is niet geraadpleegd
Lucassens bezwaren tegen <i>Het land van aankomst</i>	Gemeten: volledige recensie, 2007
Vertrouwen in Singapore en Nederland (Edelman 2026)	Gemeten
Effectief tarief 2,1 procent vermogensbelasting	Niet bevestigd; oud forfait 0,87-1,65 procent
Concentratie in box 2 bij de top 1 procent	Gemeten (IBO 2022, via ESB)
Laaggrenzen in februari 2028	Gerekend, in dit essay nagerekend
$0,99^{20} = 0,82$	Gerekend
Euroclear 193 van 210 miljard = 92 procent	Gerekend
Doorlaat Frans klimaatberaad $\approx 0,10$	Gemeten (telling Reporterre)
Superieur model als eindpunt, Singapore als korte kring, as zonder 0, herinnering als adres	Lezing in het model, geen uitkomst
Of Scheffer in zijn nieuwe boek op Lucassen ingaat	Open
De vorm van de kring waarin delen en beurtelings geven een vaste plek krijgen	Open

Geannoteerde referenties

Het gesprek en de sprekers

Couwenbergh, P. en Geels, B. (2026). "Paul Scheffer en Dolf van den Brink: 'Ons Europese model superieur? Dat is behoorlijk arrogant gedacht'." *Het Financieele Dagblad*, 15 oktober 2026. *Waarom lezen?* De aanleiding. Een zeldzaam gesprek tussen een publicist en een topbestuurder die het over de diagnose eens zijn en over de remedie niet. *Leesadvies:* lees de passage over Singapore naast die over "wen er maar aan". Daar zit de kern.

FD (2024). "Topman Heineken hekelt polarisatie en ziet verbindende rol voor bedrijfsleven." *Het Financieele Dagblad*, 6 november 2024. *Waarom lezen?* Het verslag van de Sijthoff-lezing, met het deltaplan voor her- en bijscholing als enige uitgeschreven voorstel. *Leesadvies:* kort; lees het als de voorganger van het gesprek van 2026.

Scheffer, P. (2026). *De dag na de bevrijding. Een drieluik over Europa*. Amsterdam: Prometheus, 608 p. *Waarom lezen?* Een ideeëngeschiedenis van Europa sinds 1945, verweven met vijftig jaar eigen ervaring als correspondent en hoogleraar. *Leesadvies:* begin bij het deel over de herinneringsgemeenschap; daar ligt de trage laag onder de andere twee.

Wansink, H. (2026). "Een rijk boek over een halve eeuw bemoeienis met Europa." *Wynia's Week*, 1 oktober 2026. *Waarom lezen?* De uitgebreidste bespreking van het nieuwe boek. Laat zien hoe Scheffer van Havemann in Oost-Berlijn naar Matviichuk in Kyiv loopt. *Leesadvies:* de passage over Jalta geeft het begin van "de naoorlogse tijd".

Gescinska, A. (2026). "Schandelijke eer." *De Morgen*, 2 september 2026; herplaatst door het Humanistisch Verbond. *Waarom lezen?* De helderste weergave van Scheffers herinneringsgemeenschap, toegepast op Servië en Rusland. *Leesadvies:* lees de alinea over de beelden van Stalin naast die over Brandts knieval.

Lucassen, L. (2007). Recensie van P. Scheffer, *Het land van aankomst*. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 4(4), 190-191. *Waarom lezen?* Twee pagina's die drie zwakke plekken in een invloedrijk boek precies aanwijzen: de ontbrekende vergelijking, het verouderde beeld van ontworteling, en het effect van voorwaardelijk burgerschap. *Leesadvies:* de laatste alinea over "voorwaardelijke Nederlanders" is de kern.

Het model

Konstapel, J. (2026). “Vacuum.Net Theory: hoe massa, energie en ruimte één net vormen.” **constable.blog**, 28 september 2026. *Waarom lezen?* Het net zelf: draad, winding, knoop en maas, en de regel dat wat blijft op zichzelf sluit. *Leesadvies:* de eerste paragrafen volstaan voor dit essay.

Konstapel, J. (2026i). “Global Tensions 2026: February 2028 as a Turning Point.” **constable.blog**, 11 oktober 2026. *Waarom lezen?* De ladder van drie, de laaggrenzen van beide oorlogen, en de lezing van vier regio's als één net. *Leesadvies:* paragraaf 3, “The clocks”; reken de twee data zelf na.

Konstapel, J. (2026h). “Waarom een belofte niet verder reikt dan de kring die haar draagt.” **constable.blog**, 12 oktober 2026. *Waarom lezen?* De sluitingshorizon toegepast op het werk van de Nobelprijswinnaars Hall en Woodford, met de meting dat de helft van de huishoudens binnen een maand leeft. *Leesadvies:* het statusgrootboek aan het eind scheidt bewezen van gemeten.

Erkenning, kring en werk

Konstapel, J. (2026a). “De Waarheid Achter Fukuyama's ‘Einde van de Geschiedenis’.” **constable.blog**, 12 september 2026. *Waarom lezen?* Dateert de aanname van erkenning en laat zien waar het “superieure model” zijn eindpunt vandaan heeft. *Leesadvies:* de paragraaf “De las” over Augustinus.

Konstapel, J. (2026e). “Waarom 800 miljoen jongeren geen banen tekortkomen, maar een kring waarin hun werk telt.” **constable.blog**, 12 oktober 2026. *Waarom lezen?* Werk dat niet telt, de vier routes waarlangs spanning ontlaadt, en drie getoetste programma's. *Leesadvies:* de paragraaf “Wat aantoonbaar werkt”.

Konstapel, J. (2026d). “The MAZE-Bank: A Radical Reimagining of Economic Systems.” **constable.blog**, 9 september 2026. *Waarom lezen?* De kring als geheugen: een daad telt als een ander haar bevestigt. *Leesadvies:* lees het als uitwerking van regel 8.

Mercy Corps (2015). *Youth & Consequences: Unemployment, Injustice and Violence.* *Waarom lezen?* Het bewijs uit drie landen dat onrecht, niet werkloosheid, jongeren naar geweld drijft. *Leesadvies:* de samenvatting volstaat.

Campbell, J. en Mankiw, G. (1989). “Consumption, Income, and Interest Rates.” *NBER Macroeconomics Annual* 4. *Waarom lezen?* De meting dat de helft van de consumptie het inkomen van nu volgt. *Leesadvies:* de schattingstabellen.

Democratie, consent en doorlaat

Konstapel, J. (2025a). “Fractale Democratie: Van Vertrouwenscrisis naar Wijkcirkels.” **constable.blog**, 2 oktober 2025. *Waarom lezen?* De paradox van 7,7 tegen 4,9, de twee blokken die allebei van bovenaf sturen, en het ontwerp van wijkcirkels. *Leesadvies:* paragraaf IV, met de voorbeelden wonen, energie en zorg.

Konstapel, J. (2026b). “Hoe het Volk de Macht weer krijgt.” **constable.blog**, 26 maart 2026. *Waarom lezen?* Consent, de dialoog als gezamenlijke inspanning, en panarchie als model voor de verhouding tussen volk, bedrijf en overheid. *Leesadvies:* de paragraaf over Kees Boeke.

Konstapel, J. (2026f). “Het Burgerberaad is een Versterker, geen Ventiel.” **constable.blog**, 18 augustus 2026. *Waarom lezen?* De doorlaat als maat voor elke kring die adviseert. *Leesadvies:* lees de cijfers over Frankrijk en Ierland naast elkaar.

Konstapel, J. (2026g). “Het Vergeten Manifest: Waarom de VVD Haar Eigen Diagnose Twintig Jaar Heeft Genegeerd.” **constable.blog**, 11 juni 2026. *Waarom lezen?* Een gecontroleerd experiment in politiek niet-leren, en waarom een akkoord een geheugen nodig heeft. *Leesadvies:* de paragraaf over het ene voorstel dat wel werd uitgevoerd.

Konstapel, J. (2026). “De Neutrale Staat en haar Grenzen.” **constable.blog**, 14 mei 2026. *Waarom lezen?* De fractale staat als antwoord op Frissen: condities scheppen zonder uitkomsten voor te schrijven. *Leesadvies:* paragraaf V.

Konstapel, J. (2026). "Democratie in Vrije Val: Zwemmen in plaats van Verzuipen." *constable.blog*, 3 oktober 2026. *Waarom lezen?* Het overzicht van de hele democratielijn, met een lijst van de onderliggende stukken. *Leesadvies:* de lijst "Gebruikte blogs" als kaart.

Europa en geopolitiek

Konstapel, J. (2026c). "The Mesh That Stays Open: How Russia Exploits Europe's Weak Links." *constable.blog*, 8 oktober 2026. *Waarom lezen?* De open-maastoets op Euroclear en Polen, en de twee strategieën als twee handen van één as. *Leesadvies:* paragraaf 5 met de tabel van Fiske.

Iven, M., Mansfield, E., Eichstaedt, N. en Sweijs, T. (2026). *Europe's Strategic Trap*. Den Haag: HCSS. *Waarom lezen?* De bron van alle data over België en Polen, eerlijk over de grenzen van de eigen toeschrijving. *Leesadvies:* paragrafen 3.4 en 4.4.

Fiske, A. P. (1992). "The Four Elementary Forms of Sociality." *Psychological Review* 99(4), 689-723. *Waarom lezen?* Delen, rangorde, beurtelings geven en prijs: de vier vormen van relatie die in elke cultuur terugkomen. *Leesadvies:* dit artikel volstaat; het boek uit 1991 is de lange versie.

McWhinney, W. (1997). *Paths of Change*. Thousand Oaks: Sage. *Waarom lezen?* De vier wereldbeelden en de regel dat verandering een gesloten pad door alle vier is. *Leesadvies:* hoofdstuk 1 tot 3.

Cijfers

Edelman Trust Institute (2026). *2026 Edelman Trust Barometer, met landenrapporten voor Nederland en Singapore*. *Waarom lezen?* Vertrouwen in 28 landen, en het verschil tussen vertrouwen in de regering en vertrouwen in de volgende generatie. *Leesadvies:* leg de cijfers voor Singapore en Nederland naast elkaar.

Jacobs, B. (2015). "Partiële begrotingsanalyse belastingen." *ESB*. *Waarom lezen?* De berekening van de effectieve vermogensbelasting onder het oude box 3-stelsel. *Leesadvies:* de passage over de drie schijven.

ESB (2025). "Volgend kabinet moet de belasting op vermogensinkomsten, vermogen en erfenissen pragmatisch hervormen." *Waarom lezen?* Waar het vermogen in Nederland werkelijk zit, en hoe ongelijk de belasting op verschillende vormen uitvalt. *Leesadvies:* de passage over box 2.

Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024). *Gematigde groei*. Den Haag. *Waarom lezen?* Het advies over 19 à 20 miljoen inwoners, met de onderbouwing per scenario. *Leesadvies:* de samenvatting en hoofdstuk 3 over migratievarianten.

Achtergrond

Handlin, O. (1951). *The Uprooted*. Boston: Little, Brown. *Waarom lezen?* Het klassieke beeld van migratie als ontworteling, waarop Scheffer in 2007 leunde. *Leesadvies:* lees het naast Bodnar.

Bodnar, J. (1985). *The Transplanted*. Bloomington: Indiana University Press. *Waarom lezen?* Het tegenbeeld: migranten die opnieuw wortelen. *Leesadvies:* de inleiding geeft het hele argument.

Gunderson, L. H. en Holling, C. S. (red.) (2002). *Panarchy*. Washington: Island Press. *Waarom lezen?* De cyclus van groei, vasthouden, loslaten en vernieuwen in natuur en samenleving. *Leesadvies:* de inleiding en hoofdstuk 1.

Boeke, K. en Endenburg, G. Sociocratische ontwerpprincipes; zie Endenburg, G. (1998). *Sociocracy: The Organization of Decision-Making*. Delft: Eburon. *Waarom lezen?* Consent als besluitvorm, en de kring als bouwsteen van bestuur. *Leesadvies:* de hoofdstukken over consent en dubbele koppeling.